

matic representative would portray the Dutch scène without bias. Regrettably, it has to be admitted that this work is too narrowly based, too prejudiced and even too amateur, to be taken as a serious contribution to the study of Anglo-Dutch relations.

Alice Clare Carter

IRENE HASENBERG BUTTER, *Academie Economics in Holland 1800-1870* ('s-Gravenhage: Martinus Nijhoff, viii + 168 blz., 1969).

De hier te bespreken studie betreft een onderwerp dat tot nu toe relatief weinig aandacht heeft gekregen in de geschriften van de Nederlandse economische historici. Het lijkt dat buitenlanders allereerst door dit onderwerp worden aangetrokken, althans om het systematisch in een monografie bijeen te brengen. Zo werd de geschiedenis van het economisch denken in Nederland over de periode van de zeventiende en achttiende eeuw in 1863 gepubliceerd door een buitenlander Etienne Laspeyres na een verblijf van vijf maanden in Nederland in antwoord op een prijsvraag¹. Mevrouw Hasenberg Butter verbleef als Amerikaanse, van december 1956 tot juli 1957 in Nederland om de hier te bespreken studie als dissertatie voor te bereiden. Toen O. van Rees destijds werd gevraagd om de studie van Laspeyres te vertalen gaf hij de voorkeur aan publicatie van een eigen studie, die in 1868 voltooid werd². Ook nu kan men zich de vraag stellen of vertaling van dit boek zinvol zou zijn, daar het onderwerp ongetwijfeld een leemte vult.

Laat ik daarom beginnen om kort weer te geven wat de opzet en de hoofdstellingen van dit werk zijn. Voor de hand ligt dat de schrijfster haar onderwerp heeft trachten af te bakenen. Wat de periode betreft koos zij als uitgangspunt 1800, omdat daarmee volgens haar het begin was gegeven in Nederland van de invloed van grotendeels Engels, Franse en Duitse liberaal economische gedachten. En verder omdat in deze periode in Nederland ideeën ontstonden of uit het buitenland werden overgenomen, die een antwoord op praktische problemen van de Nederlandse economie moesten geven. Na 1870 zijn deze beide aspecten volgens haar aanzienlijk veranderd. Wat het economisch denken betreft kreeg de Oostenrijkse school met haar subjectieve waardeleer een belangrijke invloed, terwijl de praktische economische problematiek na 1870 eveneens aanzienlijk veranderde. Bovendien kreeg het economisch denken in Nederland meer erkenning, zowel in de sfeer van wetenschap als praktijk en ook hier fungeert 1870 min of meer als een grensjaar. Wat de figuren betreft wilde zij zich beperken tot degenen die aan de omschrijving van academisch economist voldeden, d.w.z. dat ieder die zich voor een aanzienlijk deel van zijn leven bezig heeft gehouden met activiteiten, die direct gerelateerd waren aan het benutten of ontwikkelen van de economie als een geheel van wetenschappelijk en/of toegepaste kennis, in haar studie een plaats moest vinden. Academisch betekent in haar uitwerking niet alleen verbonden aan het hoger onderwijs.

De figuren die in haar studie naar voren treden zijn Koning Willem I en Gijsbert Karel van Hogendorp, die bij haar vooral een structureel referentiekader aangeven, Adriaan Kluit, H. W. Tydeman, J. Ackersdijk, W. C. Mees, O. van Rees, S. Vissering, J. L. de Bruyn Kops, B. W. A. E. Sloet tot Oldhuis, J. de Bosch Kemper en J. T. Buys. Zij plaatst

1. E. LASPEYRES, *Geschichte der volkswirtschaftlichen Anschauungen der Niederländer und ihrer Litteratur zur Zeit der Republik* (Leipzig, 1863).

2. O. VAN REES, *Geschiedenis der staathuishoudkunde in Nederland* (2 dln, Utrecht, 1865-1868).

hen tegen de achtergrond van een wel uiterst summier overzicht van de economische ontwikkeling van Nederland in de periode van 1600-1870.

De voornaamste stellingen uit haar betoog zijn de volgende. Allereerst dat de economische wetenschap in Nederland weinig tot ontplooiing kon komen, omdat zij geïncorporeerd was in de faculteit der rechtswetenschappen, waarbij de docenten staathuishoudkunde en statistiek ook nog andere vakken moesten doceren. Het gebruik van Latijn aan de universiteiten vormde tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw eveneens een belangrijke belemmering voor de ontplooiing van de economische wetenschap. Een tweede punt is dat de Nederlandse economisten in het algemeen zeer praktisch en politiek georiënteerd waren. Bij Van Rees trad een sterk historische dimensie in het werk naar voren, terwijl theoretische belangstelling bij Mees duidelijk naar voren trad. De behandelde figuren stonden zonder uitzondering maar wel met variaties, voorzover zij voldeden aan het boven gegeven criterium van academisch econoom, op een liberaal economisch standpunt. Vooral Engelse en Franse invloeden hebben het denken van de Nederlanders in sterke mate bepaald. Veel oorspronkelijkheid, met uitzondering misschien bij Van Rees en in ieder geval van Mees, sprak niet uit de Nederlandse geschriften. Een derde punt in het werk van Nederlandse economisten was hun sterke neiging tot popularisering van economische denkbeelden daarbij gesteund door opvoedingsidealen. Dit kwam tot uitdrukking in eigen werk, in de buitenlandse werken die werden vertaald en in het karakter van de tijdschriften. *De Economist*, tegenwoordig één van de vaktijdschriften van de wetenschappelijke economisten en opgericht door de Bruyn Kops, sierde b.v. haar naam op met onderschriften als: 'Tijdschrift voor alle standen, tot bevordering van volkswelvaart, door verspreiding van eenvoudige beginselen van staathuishoudkunde'. Daarbij werd het bijblad omrand met uitspraken als: 'Vrijheid van Arbeid, Tijd is geld; Statistiek, Ken U zelve; Onderwijs, Kennis is Macht; Economie, Leert de Wetten van ons Gezin'. Na de dood van De Bruyn Kops in 1887 ging *De Economist* een meer wetenschappelijk tijdschrift worden. Men kan niet anders zeggen dan dat Mevrouw Hasenberg Butter in een korte tijd veel literatuur heeft gelezen en dat zij een heldere wijze van schrijven heeft. Men zal het zeker eens zijn met de grote lijnen van haar betoog. En toch voel ik een zekere ambivalentie in mijn waardering voor dit boek.

Zo lijkt mij een wezenlijk bezwaar dat zij kennelijk na haar verblijf in Nederland verstoken is gebleven van de belangrijke literatuur die sedertdien is verschenen waardoor haar referentie kader, dat ook in 1957 niet groot is geweest, bepaald is verouderd in het jaar van verschijnen van haar studie als boek. Om enkele namen te noemen van degenen die sedertdien belangrijke publicaties hebben verricht zonder volledig te zijn, die zij niet heeft gezien: Joh. de Vries, A. M. de Jong, J. A. de Jonge, T. P. M. de Jong, Van den Eerenbeemt, Van Stuyvenberg, men denke aan zijn publicaties over de Economische Hogeschool en economische groei, Van Tijn en Klein. Zij kent het werk van Brugmans goed, maar heeft niet opgemerkt dat deze sedert haar verblijf een nieuw handboek heeft geschreven, zij steunt nog sterk op Baasch.

Een tweede bezwaar lijkt mij, dat de keuze van de grenzen en de motivering van deze betrekkelijk willekeurig en betwistbaar is. Zij is ook weinig consequent, zoals blijkt uit het behandelen van Kluit die leefde van 1734-1806, en de behandeling van het hoger onderwijs tot in de twintigste eeuw. Wat het laatste betreft was het beter geweest als zij toch ook was ingegaan op de positie en plaats van het handelonderwijs in Nederland. Juist in de discussies rond het hoger onderwijs heeft dit een rol meegespeeld. Jammer is het ook dat zij in het kader van haar bespreking rond het hoger onderwijs b.v. de in 1938 verschenen dissertatie van W. Sleumer niet heeft gezien, die een aantal oorzaken noemt, die

het tot standkomen van het economische onderwijs in Nederland hebben beïnvloed³. Een consequentie van haar keuze is dat de wetenschappelijk belangrijkste econoom van Nederland in de negentiende eeuw Pierson in haar boek eigenlijk alleen maar aandacht krijgt bij de bespreking van de plaats van de Nederlandse Bank.

Tenslotte wat dit deel van mijn bespreking betreft is het een omissie dat zij Thorbecke als docent in de staathuishoudkunde in het geheel niet noemt.

Op één aspect van deze studie zou ik nog willen ingaan. Men kan het met Mevrouw Hasenberg Butter eens zijn dat de binding van het economisch hogeronderwijs aan de juridische faculteiten niet stimulerend en waarschijnlijk belemmerend op de ontplooiing van de wetenschap heeft ingewerkt. Maar toch zou ik een vraagteken willen plaatsen bij de importantie hiervan. Ook al was haar oogmerk geen vergelijkende studie, het was toch goed geweest als zij had laten zien dat de aangetroffen situatie in Nederland niet uniek was, en dat het aantal zelfstandige leerstoelen in de negentiende eeuw in de economische wetenschap zowel in Europa als Amerika gering was. Terecht wijst zij er op dat de theoretisch meest ontwikkelde economen in Nederland in de negentiende eeuw Mees en Pierson zijn geweest. Deze hebben hun levensontplooiing geheel of vrijwel geheel buiten de sfeer van het hoger onderwijs gevonden. Maar ook dit stemt overeen met de ontwikkeling elders. Voor mijzelf heb ik nog eens nagelopen wat nu de carrières zijn geweest van de figuren die in de negentiende eeuw de economische wetenschap hebben gemaakt. Ik noem slechts enkele namen. Ricardo, John Stuart Mill, Say, von Thünen en Marx waren buiten het onderwijs werkzaam. Malthus was een uitzondering maar gaf ook niet echt universitair onderwijs. Anderen hadden een mathematische of natuurfilosofische achtergrond. Te denken valt aan bv. Dupuis, Cournot, Jevons, Marshall en Walras. Eerst met de benoeming van Alfred Marshall in 1885 in Cambridge kwam het hoger onderwijs in Engeland werkelijk van de grond⁴. Een tijdschrift als de *Economie Journal* startte pas in 1891 onder leiding van F. Y. Edgeworth. Het interessante is dat de Oostenrijkse school die met haar subjectieve waardeleer zo'n grote invloed in Nederland zou krijgen met Carl Menger juist wel verbonden was met de juridische faculteit in Wenen.

Voor zover Mevrouw Hasenberg Butter de bedoeling heeft gehad een verklaring te geven van de relatieve geringe belangrijkheid van de economische wetenschap had zij wellicht beter gedaan wat dieper in te gaan op het politiek, economisch en sociaal-cultureel klimaat van Nederland.

Men kan dan nog de vraag stellen in hoeverre de praktische en politieke georiënteerdheid van de economische literatuur in Nederland in deze periode sterker was dan elders. Het is methodologisch niet helemaal terecht theoretische studies van elders die ook daar in de stroom van geschriften betrekkelijk geïsoleerde verschijningen waren, te vergelijken met de praktisch georiënteerde geschriften van elders. De dames Marcet en Martineau en anderen als Bastiat werden vertaald omdat zij buitenlandse successen waren en de behoefte aan dit soort literatuur ook elders zeer groot was.

Samengevat vanuit een wetenschapssociologische gezichtshoek vind ik haar plaatsbepaling van 'Academie Economics in Holland' te mager, zeker waar zij de oorzaken tracht aan te geven van de rol van het economisch denken in Nederland.

Tenslotte nog een punt. Het is in mijn ogen jammer dat zij in haar bespreking van wat er

3. W. SLEUMER TZN, *Het economische onderwijs maatschappelijk beschouwd* (diss. Amsterdam, 1938).

4. Zie bv. H. W. SPIEGEL, *The Growth of Economic Thought* (Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1971) 290.

RECENSIES

aan theoretisch werk werd verricht uiterst summier is. Naar aanleiding van Mees zijn *Overzicht van eenige hoofdstukken der staathuishoudkunde* uit 1866 zegt zij dat het onmogelijk is 'briefly to review so concentrated a study as Mees 'Overview', especially since it covers a wide theoretical territory'. De schrijfster volstaat dan met een inhouds-overzicht. Bovendien wijst zij op een moralistisch element in de geschriften van Mees. Ook hier zou ik willen opmerken, dat moralistische elementen sterk meespeelden juist bij een aantal vooraanstaande economen elders. Men denke slechts aan de opmerking van Keynes in zijn essay over Edgeworth: 'To judge from his published works, Edgeworth reached Economics, as Marshall had before him, through Mathematics and Ethics. But here the resemblance ceases. Marshall's interest was intellectual and moral, Edgeworth's intellectual and aesthetic. Edgeworth wished to establish *theorems* of intellectual and aesthetic interest, Marshall to establish *maxims* of practical and moral importance'⁵.

In hetzelfde vlak, weinig of niet ingaan op de enkele theoretische geschriften die er zijn, is het jammer dat T. M. C. Asser's *Verhandeling over het staathuishoudkundig begrip der waarde* (Amsterdam, 1858) en S. van Houten's *Verhandeling over de waarde* (Groningen, 1859) wel worden genoemd doch weinig aandacht krijgen. Zij wijst op de nadruk die beide auteurs legden op subjectieve waardetheorieën, zonder echter verder iets over de inhoud mede te delen. Niet alleen interessant is, dat de Nederlandse economen later zo gevoelig bleken te zijn voor de subjectieve waardeleer, zoals zij opmerkt, maar dat deze geschriften het licht zagen in dezelfde tijd dat de op dat moment nog miskende Gossen zijn studie over de subjectieve waardetheorie publiceerde.

Samengevat, een zekere ambivalentie blijft. Mevrouw Hasenberg Butter heeft, gegeven de korte tijd van haar verblijf in Nederland, een helder overzicht geschreven over de economische wetenschap hier te lande. En men moet haar natuurlijk niet verwijten dat de economische literatuur in Nederland kwalitatief zo weinig geschriften van importantie heeft opgeleverd. Daar komt bij dat allerlei nuances, die nu in haar geschrift ontbreken voor de Nederlandse lezer interessant kunnen zijn, doch voor de buitenlandse weinig of geen betekenis hebben. Dit alles accoord voor 1960. Maar toch toen zij een tien jaar later besloot om een handelsuitgave van haar studie het licht te doen zien had zij zich op zijn minst de moeite moeten getroosten om wat bij te lezen, terwijl een zekere wetenschaps-sociologische verdieping op z'n plaats was geweest.

T. J. KASTELEIN

J. M. DIRKZWAGER, *Dr. B. J. Tideman, 1834-1883. Grondlegger van de moderne scheepsbouw in Nederland* (Leiden: E. J. Brill, 1970, 243 blz., 27 afbeeldingen met register, f32,50).

Bruno Johannes Tideman was tot dusver voor de Nederlandse historici geen volslagen onbekende. In het *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (V, kolom 928-930) is een beknopte levensbeschrijving van deze ingenieur opgenomen. In enkele recente publikaties op het terrein van de economische geschiedenis kan men vermeld vinden, welke rol deze in zijn tijd gewaardeerde technicus in de Nederlandse scheepsbouw heeft gespeeld. In het hier te bespreken boek - ook als dissertatie verschenen - is echter voor het eerst uitvoerig stilgestaan bij persoon en werk van deze negentiende-eeuwer.

In bepaald opzicht was Dirkzwager de aangewezen man om deze studie te ondernemen. Door zijn technische opleiding - hij is ingenieur - blijkt hij in staat de plaats van

5. J. M. KEYNES, *Essays in Biography*, Mercure Books nr. 7 (London, 1961) 224.